

Társadalmi nevelés az általános iskolában.

IV.

Az általános iskola felső tagozatának kezdő idejére esik annak a kornak vége, amely a járással kezdődik, s amit általában gyermekkornek szokás nevezni. Az a boldog gyermekkor, amit a felnőttek kívülről és gyakran messziről visszaírnak, de amelyből a gyermek őszinte erős vágygal és a maga láttakkal-joggal kikívánczik. A gyermek és felnőtt élete egymástól jól elkülöníthető emberi életforma. Egymáshoz való viszonyuk általában nem az ellentét, inkább a szeretet, a megértés és szolgálatkész szándék. Mégis tulajdonképpen hamis *illúziókkal nézik egymás életét*. Az ember a gyermek életében a gondtalanság, a megelégedettség és derűs hangulat idejét látja. A gyermek pedig vágyik a nagyok függetlensége és ereje után, hogy szabadon élhessen a hatalom, tudás, igazság és jóság légkörében. Mindkét részből eljön a szomorú csalódás. Az öregkorba jutott ember újra átéli a gyermek tehetetlenségét, vágyainak gátoltságát, életének szűkreszabottságát és értéktelenségét. A serdülő fiatal pedig kiábrándulva tapasztalja a gyermeki eszmények gyakorlati arculatát.

A gyermek életét a természet rendje szerint nem az ön- és fajfenntartás tudatos gondja és küzdelmei irányítják, hanem a testi-lelki erő, tudás, tapasztaltság utáni ösztönös vágy hajtja. Az általános iskola felső tagozatába kerülő gyermek még folytatja azt a kutató, próbálgató, mindent megnéző és szétszedő, a maga életéért síró életet, amit az első lépésekkel a bölcsője körül kezdett meg.

Tízéveskor körül már testileg is egy újabb *telési, izmosodási periódusban van a gyermek*. Tapasztalatszerzésének körét az iskolában és olvasmányain keresztül már szűkebbkörű hazáján túlra terjeszti. Fantáziájával még az indusok világát, az autógyárak műhelyeit, tengerek mélyét is bejárja.

Ez az ösztönös töltekezési, tökéletesedési és gyűjtő vágy sok akadályt, nehézséget hoz a gyermeknek. Sírás és elfojtott vágyak rontják derűs perceit. A természet bölcsesége a gyermek vágyaihoz és gyermekségeihez annyi szeretetreméltó elevenséget adott, hogy a felnőttek segítő jóindulatát is megnyerjék. Így a gyermekort a maga küzdelmeivel és nehézségeivel együtt a természettől adottan *harmonikusnak* mondhatjuk. E testi-lelki egyensúly megbomlásával kezdődik a serdülés.

A gyermeki élet ilyen értelmezésének jól megfelel a gyermek nagy *aktivitása (cselekvési vágy), produktivitása (alkotási vágy), és az energia bősége (teherbírás).*

Az általános megállapításból azonban nem lehet arra következtetnünk, hogy az V–VIII. osztályosoknál egyformák, egyformán jók az energiás viszonyok. Eltekintve a fejlődésbeli rendellenességektől (megszakítás nélküli erős növekedés, szervi

gyengeségek stb.) és az előzetes nevelési hibáktól, *jellegetesen láthatók az öröklött adottságok*. Az egyéni munkabírási megnyilvánulási és minőségi (gyorsaság, fáradékonyság, felületesség, kitartás stb.) megnyilvánulásai mind a szellemiekben, mind testiekben a konstitúcióhoz mértén különböznek, de az egyéni fejlődés más szakaszához (pl. serdülés) viszonyítva jók.

A gyermek ebben a korban a maga temperamentumához mértén egész napon át tartó egyenletes, kitartó munkálkodásra hajlamos. Szellemi munkájának ösztönös *testi kísérői* vannak: izgás-mozgás, gesztusok, kiabálás, babrálgatás stb. Az egyhangú, egyoldalú, főként lelki aktivitásokat és tétlenséget nem bírja sokáig. Küzdésemből (versengés), etikai indításokból (becsület, kötelesség) erőfeszítésekre is vállalkozik.

Aktivitásának módjában főként *utánoz*. Testi-szellemi elfoglaltságainak tárgyát és célját természetes érdeklődési hajlama szerint spontán meglátja, sőt keresi az őt környező életből. Az ellesett megoldási módot alkalmazza, mások (felnőttek) irányítását szívesen veszi, de a cselekvést magát nem adja át szívesen, esetleg megosztja másokkal. Elénken belekapcsolódik a másoktól felvetett probléma megoldásának keresésébe (pl. valamit kitalálni, jobban megcsinálni, megkeresni). A gyors eredmény, tetszetős külsőségek (nagyszkodás), hatáskeltés (elismerés) gyermekies öröme és munkára ösztönzők.

Különösebb én-problémák még nem jelentkeznek, ellenben ösztönösen egészséges önzéssel keresi a maga igazát, „én“-es jogait, szükségleteit. Az előző években már nagy gyakorlatot szerzett ahhoz, hogy környezetéből mikép (sírás, könyörgés, durraskodás, hízelgés, kényeskedés, stb.) és milyen mértékben csikarhatja ki vágyainak teljesülését. A gyermek már elég korán megérzi a környezet gyengeségein keresztülűrő viselkedési modort, de az ellenállásokba (apa szigora, anyuka idegessége, testvér durvasága...) is belenyugszik. Az általános iskola felső tagozatának első éveiben ez az ösztönös én-viszony (alkalmazkodás) tudatossá, gyakran raffinalttá válhatik.

Erdekes viszonyban van e korban a gyermek a felnőttekkel. Figyeli az életüket, de nem érzi magát közéjük tartozónak, megfigyeléseit a maga egyénisége és körülményei szerint alakítja át, átszínezi és jól érzi magát még a saját világában. Ehhez hasonlítható kor még kettő van az ember életében: a 24 év körüli ifjak kora, amelyben — úgy érzik — meg tudnak váltani a világot a maguk módja szerint — és a 45 év körüli férfikor, amelyben a kiegyensúlyozottságot és a jelen adott realitásokat szemlélhetjük.

A serdülés előtt a gyermekek legszívesebben *kortársaikkal* között vannak. A versengés, féltékenységek néha-néha durvasággá fajul közöttük, de általában a gyengébb elismeri erősebb társának fölényét, szívesen szegődik melléje, és könnyen tömörülnek együttldolgozó, vagy harcoló társasággá. Az egyéni érdemeket hangzatos címzésekkel honorálják egymás között.

A fiúk és lányok között ezidőben változik meg a korábbi

közömbös viszony. A lányok e korban gyorsabban fejlődnek, korábban beáll a serdülés, és így a fiúk-leányok eltávolodnak egymástól. A fiúk serdülésével a távolság kiszélesedik. Mintha a természet gondoskodni kívánna arról a távolságról, amelyből később egymás keresésére indulhatnak az ifjú emberpárok.

A gyermeket környező *természeti és kulturális jelenségek* elsősorban kíváncsiságot ébresztenek benne. A kíváncsisággal gyakran velejár a megkívánás, ami megszerzésre való törekvésben, vagy utánczásban nyilvánul meg. Így általában minden *érdekl* a gyermeket, ami körülötte van és történik. Igyekszik mindent megismerni, amit lát és hall. Ahogyan szélesedik életútjának és a tapasztalás lehetőségeinek köre, úgy növekedik érdeklődésének sokoldalúsága. Elsősorban a konkrétumokat látja meg, és keresi azok gyakorlati értékét.

Az általános érdeklődés azonban nem minden irányban egyforma aktív. A próbálgatások, küzdések már megéreztettek a gyermekkel egyéni képességeinek gyakorlati értékét. Az elért eredmények munkálkodását egy irányba terelik, és a gyermekkor végén már nem ritkák a kis „specialisták” (technikai ügyeskedők, bélyegszakértők, rajzolgatók, olvasók, sportolók, stb.) az érdeklődésnek ezen gyakorlati beirányulásai a később kibontakozó értékesebb *önismeretnek* és *hivatásérvzésnek* szemeltartható csirái.

Az egyéni képességeknek megérzése a *szociális szervezkedésnek*, a közösségbe való beilleszkedésnek is egyik megindítója. A gyermek ebben a korban már látta a küzdő és irányító társ értékét. Keresi a helyet, ahol maga is hasznos, értékes szerepet tölthet be. Sőt jelentkeznek a naív próbálgatások az egyéni gyengeségek palástolására és korrigálására (erőszak, „felvágás”, zsebpénz ereje stb.).

Már típusokba lehet osztani a tanulókat *a közösségben való magatartásuk szerint*: vezetésre, alkalmazkodásra készek, közömbösek, behúzóok, magányosak. Láthatjuk a mellőzöttség, gyengeség és értéktelenség érzésére (Adler-féle Minderwertigkeitsgefühl) hajlamosakat.

A *szellemi képességek* közül számunkra azok a legfontosabbak, amelyek a gyermek *ismeretszerzésének módját és lehetőségeit* határozzák meg. A 10–13 éves gyermek ismeretszerzése még erősen konkrét szemlélethez van kötve. Ismereteit legszívesebben egyes jól megfigyelt és megértett esetekhez köti. Ezeket szívesen alkalmazza és gyakorolja.

A konkrétumhoz, tapasztaltságához és gyakorlatiassághoz kapcsoló megismerésnek megvannak a kellő *előfeltételei*. Az *érzékszervek* már jól fejlettek (szemfüles), a gyakorlottságon alapuló *szemlélésnek* (pl. súly-, nagyság-, távolságbecslés távlat-látás, szín- és hangárnyalat megkülönböztetés) képessége már használható. A szemlélés, megfigyelés *nem* nagykorú, de részletező, elég nyugodt, biztosító, és jó emléknymot hagyó. A számonkérésnél, vagy tanuskodásnál tapasztalható *megbízhatatlanság* rendszeren nemcsak az elmosódott emléknymok-

ból, hanem a hiányos (szűkkörű) megfigyelésből származik. Ha az *emlékezésbeli* hiányok okait keressük, a fennvázolt érdeklődési irányok nyomán is kaphatunk útmutatást. Gyakran találkozunk *dédetikus* típusú (Jaensch) kis tanulókkal, akik az érzékelt tárgyakat és jelenségeket valóságga]l újra tudják szemlélni.

A *gondolkodás* is nehezen szakad el a konkrétumoktól. Fogalmait, ítéleteit és *következtetéseit* egyes esetekből alkotja meg a gyermek. Azonos körbe tartozó eseteket (pl. számtani példák, nyelvtani alakok) már spontán összehasonlítja, de nem annyira a közös lényegét látja meg, mint inkább az eltéréseket, hogy az egyedeket minél jobban elkülönítve lássa. A *miért* kérdések is elég gyakoriak, de a *logikai okok* helyett az időrendbeli egymásután a szerkezetbeli összefüggéseket, a működésbeli megegyezéseket, célszerűségeket és analógiás jelenségeket keres. Így lassan kifejlődik az összefoglalás, rendszerezés és elvonás képessége oly mértékben, hogy az *elvont* gondolkodásba is bevezethető a tanuló.

A gyermek ösztönös tökéletesedési vágya *érzelmi és akaratil világában* mérsékelt lelkesedési készséget tart ébren, amely az egyéni temperamentum-jelleghez mérten kedvező hangulatban és törekvési hajlandóságban nyilvánul meg. Elkedvetlenedéseket, letöréseket külső nehézségek könnyen kiváltanak, de ezek nem tartósak. A vigasztalódás és más irányba fordulás elég könnyen megy.

Komoly értelemben vett erkölcsi, hazafias és szociális *érzületről* még nem igen lehet beszélni. Az érzület kifejlődéséhez egy eszményi értékrendszer és annak szolgálata szükséges. A gyermek értékelését és akaratil életét pedig az egyéni szükségleteken kívül] a parancsszavak, példák és környezethatások alakítják. Csak azon értékeket fogadja el készséggel, amelyek harmónikusak életszemléletével. Így gyakorlatias beállítottságával felismeri és becsüli a haza, vagy Isten-szolgálat hasznos megnyilatkozásait, együttérez a szegénnyel és gyakran szép teljesítményekkel mutatja meg ösztönös *erkölcsi adottságait*.

E rövid áttekintésből is láthatjuk, hogy sok igazság van abban a sokszor hallott, de olyan kevésszer realizált mondásban, hogy e korban az ember nem tökéletlen felnőtt, hanem *tökéletes gyermek*. Ez előtt van a fejlődő gyermek és utána alakul ki az ifjú.

A nevelés szempontjából a *külső hatások irányító* és alakító ereje kedvezőnek mondható. A gyermek kereső, befogadó és tapasztaló tendenciával fordul az esetleges és tudatos (szoros értelemben vett nevelő) indításokkal szemben. A gyermek még ebben a korban a természet rendje szerint felveszi, egyénileg feldolgozza és tudat alatt, vagy fölött hordozza a család, iskola, utca stb. formálásnak nyomaait.

Az általános iskola felső tagozatába kerülő 10 éves tanuló-nál aránylag tisztán meg lehet látni a *környezethatásokat*. Ezért jó őket a műlőkutatók által felállított típusok szerint is

figyelni (tanyai... fővárosi; szegény... főrangú; egyke... após... árva; hazulról, iskolából tanult stb.). Megfigyeléseink alapján sok olyan tulajdonságot ismerhetünk meg, amelyek nem a konstitúciós alapokból adódnak (pl. hazudozás, kényeskedés, locsogás, zavartság.)

Az *élen aktivitás és egyéni alkotásra való törekvés* ígéri tanulás közben felmerülő problémák megfogását és az egyéni képességek intenzív megnyilatkozását. Ezt a tapasztalat igazolja. Különösen az V. osztályosoknál több gondot okoz az aktivitás és egyéni ambíció csillapítása, fegyvermezése, mint felkelése. (Folytatjuk.)

TANÍTÁSOK—VÁZLATOK.

1946. december 3. hete.

Általános iskola II. osztály.

A tanítás anyaga: Az angyalbárányok. (Beszédgyakorlat.)

I. *Előkészítés.* a) *Ráhangozás.* Ezen az órán nem tanulunk, beszélgetünk, hanem egy szép mesét mondok el nektek. Szép a mese, ti is szeretétek mindnyájan, tudom. Miért szeretnétek kapni a Jézuskától? Ki szeretne könyvet? Milyen könyvet szeretnétek legjobban? Nekem is van egy szép meséskönyvem. Elhoztam, találtam benne egy szép mesét, amit, gondoltam, elmondok most nektek. Szeretnétek hallani?

b) *Célkitűzés.*

II. *Tárgyalás.* a) A mese elmondása.

AZ ANGYALBÁRÁNYOK.

Volt egyszer egy szegény asszonynak három fia, kik közül a két nagyobbik nagyon lusta volt.

Elküldi az anyja a legnagyobbik fiút, keressen szolgálatot, mert már nincs egy betevő falatjuk sem.

Nagyon duzzogva útnak indul a fiú. Utközben találkozik egy öregemberrel.

— Hová igyekszel, édes fiam? — kérdi az öregember.

— Szolgálatot keresek, öregapám-uram, ha találnék valahol.

— Akkor csak maradj nálam, — mondja a jószívű öregember. — Ennélam csak három napig tart az esztendő. Nem lesz egyéb dolgod, csak egy juhnyájam van, azt kell minden nap kihajtani a legelőre; de ha megindulnak, mindenütt a nyomukban járj, ne tereld vissza őket, csak menj mindig, amerre ők vezetnek. Itt van egy kis ládika, ebbe hozz haza abból a fűből, amiből majd a bárányok legeltek; itt meg egy kis üveg, ebbe hozz abból a vízből, amiből ittak. Én minden nap megnézem, hogy micsoda fűből ettek, s miféle vízből ittak.

A fiú megígérte az öregnek, hogy mindent rendin elvégez. Másnap reggel kihajtja a juhokat legelni. Ment a nyáj szépen magától a legelőre. Egy szelíd kis bárány mindig a